

УДК 85.333(477)

Цитування:

Соколенко Н. В. Культурно-історичні передумови створення нового українського театру (кінець XIX – початок XX століття). *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 42. С. 145–150.

Соколенко Наталія Володимирівна,
аспірантка Київського національного
університету культури та мистецтва
<https://orcid.org/0000-0002-5978-2807>
Quitrack23@gmail.com

Sokolenko N. (2022). Cultural-Historical Background of New Ukrainian Theater Creation (End of XIX – Beginning of XX Century). *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. pr., 42, 145–150 [in Ukrainian].

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

Мета роботи – узагальнити основні чинники впливу на розвиток нового українського театру на межі XIX–XX століть. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні таких методів: порівняльно-аналітичного, культурологічного, джерелознавчого. **Наукова новизна дослідження** полягає в комплексному дослідженні та узагальненні основних культурно-історичних передумов створення нового українського театру у визначений історичний період. **Висновки.** Культурно-історичні передумови створення нового українського театру здебільшого пов'язані із суспільно-політичною ситуацією, у якій перебувала українська нація в період боротьби за незалежність кінця XIX – початку XX століть. На основі аналізу досліджень українських театрознавців зроблено висновок, що передумовами для створення нового українського театру були зміни політичного становища щодо тогочасних українських територій наприкінці XIX століття, а саме політика реформ 1860–1870 років: скасування кріпосного права, судова реформа, реформи освіти, земська та міська, репресії українського народу, зокрема щодо української культури. Утиски української мови й культури не могли стримати розвиток загальнотеатрального процесу, що зумовило створення перших україномовних театральних труп, якот: трупа Г. Ашкаренка, М. Кропивницького, М. Садовського та М. Старицького, які стали фундаментом для формування нового українського театру.

Ключові слова: театр, театральне мистецтво, історія, культурно-історичні передумови кінця XIX – початку XX століття, новий український театр.

Sokolenko Nataliia, Graduate Student, Kyiv National University of Culture and Arts

Cultural-Historical Background of New Ukrainian Theater Creation (End of XIX – Beginning of XX Century)

The purpose of the work is to generalise the main factors influencing the development of the new Ukrainian theatre at the turn of the 19th-20th centuries. **The research methodology** is based on the use of the following methods: comparative-analytical, cultural, and source studies. **The scientific novelty** of the study consists in a comprehensive study and generalisation of the main cultural and historical prerequisites for the creation of a new Ukrainian theatre in a certain historical period. **Conclusions.** The cultural and historical prerequisites for the creation of a new Ukrainian theatre are mainly related to the social and political situation in which the Ukrainian nation was during the struggle for independence in the late 19th and early 20th centuries. Based on the research of Ukrainian theatre experts, it has been concluded that the prerequisites for the creation of a new Ukrainian theatre were changes in the political situation in the Ukrainian territories at the end of the 19th century, namely the reform policy of the 1860s and 1870s, the abolition of serfdom, judicial reform, educational reform, land and city reforms, and repression of the Ukrainian people, in particular regarding Ukrainian culture. Oppression of the Ukrainian language and culture could not restrain the development of the general theatre process, which led to the creation of the first Ukrainian-language theatre companies, such as the company of H. Ashkarenko, M. Kropyvnytskyi, M. Sadovskyi, and M. Starytskyi, which became the foundation for the formation of a new Ukrainian theatre

Key words: theatre, theatre art, history, cultural and historical prerequisites of the late 19th and early 20th centuries, new Ukrainian theatre.

Актуальність теми дослідження. Щоб розуміти стан і перспективи розвитку сучасного театрального мистецтва, потрібно усвідомлювати чинники, що вплинули на появу нового українського театру на межі XIX–

XX століть. Наприкінці XIX на початку XX століть у культурному житті на теренах тогочасних українських земель відбувалася ціла низка історично-політичних змін. Цей період позначений процесами переосмислення

та апробації нових форм не лише театального мистецтва, а й освіти, музики, літератури. Історичні документи, праці культурологів та мистецтвознавців формують наочне уявлення про культурно-історичні передумови створення нового українського театру, що дає підстави вважати науково-теоретичне дослідження цих культурно-історичних передумов своєчасним та актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідники українського театру ставили перед собою завдання узагальнити театротворчі процеси на теренах України. Заслуговує на увагу праця Р. Пилипчука «Історія українського театру (від витоків до кінця ХІХ ст.)», в якій автор розкриває історію українського драматичного театру означеного періоду. Український історик мистецтва й театру Д. Антонович у роботі «Український театр. Конспективний історичний нарис» коротко та структуровано описав історичні етапи формування українського театру. Наголосив на недостатньому вивченні історії українського театру П. Рулін у статті «Студії з історії українського театру (1917–1924)». Історико-культурний і соціокультурний аналіз викладено в монографіях О. Кашуби-Вольвач «Українська академія мистецтв», М. Гринишиної «Театральна культура рубежу ХІХ–ХХ століть: Реалізм. Дискурс». Проблеми розвитку театального мистецтва України висвітлено в «Історії українського театру» (у 3 т., НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського). Утім праці, які б були безпосередньо присвячені культурно-історичним передумовам створення нового українського театру, відсутні, що об'єктивує потребу аналізу цієї теми.

Мета роботи – узагальнити основні чинники впливу на розвиток нового українського театру на межі ХІХ–ХХ століть.

Виклад основного матеріалу. Розвиток українського театру здебільшого пов'язаний із суспільно-політичною ситуацією, у якій перебувала українська нація в період боротьби за незалежність кінця ХІХ – початку ХХ століть. Спираючись на дослідження українських театрознавців, таких як І. Франко, В. Перетц, М. Возняк, Д. Антонович, О. Кисіль, П. Рулін, Г. Веселовська, Р. Пилипчук та багатьох інших, можемо окреслити, що передумовами для створення нового українського театру були зміни політичного становища щодо України наприкінці ХІХ століття. Як зазначає М. Гринишина, «суспільне життя в імперській частині України

останньої третини ХІХ ст. розвивається за принципами, подібними до великоруських, – це швидке зростання в тогочасному соціумі масової частки інтелігенції та поживлення політичного життя. Лібералізація освіти сприяла активному поповненню рядів українського студентства та інтелігенції» [3, 97].

Незважаючи на політику реформ 1860–1870 років, а саме: скасування кріпосного права, судова, освітня, земська та міська реформи, репресії щодо українського народу, зокрема української культури посилювались. Про це свідчить відомий Валуєвський циркуляр 1863 р., який створив умови для сповільнення розвитку української культури. Він був направлений на припинення видання значної частини книг, написаних, як вони називали, «малоросійською», тобто українською мовою. Згідно із цим указом заборонялось публікувати українською мовою релігійні, навчальні та освітні книги, однак можна було друкувати художню літературу. Та продовженням цих шовіністичних настроїв щодо української культури був Емський указ російського імператора Олександра ІІ, який став великою стримувальною силою для становлення українського театру. 18 травня 1876 року він був підписаний і був спрямований на витіснення української мови з культурного середовища українців. Цей указ забороняв використання української мови в таких сферах, як: церква, музика, книгодрукування і, звісно, театр.

Це викликало хвилю невдоволення українського народу, який всю свою історію виборював незалежність, особливо активно від російського гніту, і саме це дало поштовх українському національному руху почати кампанію спротиву. Р. Пилипчук так описав цей період: «Жорстокість, яку виявила царська влада в Російській імперії щодо вживання української мови, фактично заборонивши її в усіх сферах життя, за винятком домашнього вжитку в сільському та спролетаризованому середовищах, призвела до того, що українські національно-демократичні сили, які групувалися в нелегальних структурах, так званих “Громадах”, у великих містах на території підросійської України, дістали додатковий козир для справедливого звинувачення політики російського уряду щодо України. Оскільки Емський акт вважався таємним, влада на місцях, яка мала його виконувати, в очах громадськості мала вигляд узурпатора, що чинила свавілля, вживаючи заходів, не регламентованих найвищою владою

імперії. Маючи клопіт з підпільним народницьким рухом, яскраво позначеним рисами тероризму, російський царизм створив собі опозицію і в “українофільських” “Громадах”, що стало особливо відчутним на грані 70–80-х рр.» [7, 267].

Цей спротив українського творчого суспільства відобразився в частковій підтримці партії «Народна воля», яка влаштувала вибух у Зимовому палаці в Санкт-Петербурзі 4 лютого 1880 р. Декілька з провідних членів організації були українці, зокрема: А. Желябов, М. Кибальчич та ін. Ця партія пропагувала примус уряду до демократичних реформ, після яких можна було б боротися за соціальне перетворення суспільства. Її у 1880-х рр. представники українського мистецького середовища В. Мальований, М. Коцюбинський та І. Карпенко-Карий мали певні контакти з народовольцями й допомагали групам «Народної Волі». І все це політичне підґрунтя все ж таки мало хоч і невеликий, але позитивний вплив на розвиток українізації театру [2].

Пісилаючись на роботу «Спомини про першу українську трупу» українського актора, антрепренера та драматурга Григорія Ашкаренка, Р. Пилипчук зазначає: «У серпні 1881 р. було скликано “Особливу нараду” в такому складі, який не обіцяв нічого доброго для української справи: обговорювали лише ті пункти Емського акта, які стосувалися цензури. Про третій пункт, у якому йшлося про театральні вистави і вокальні твори з українськими текстами, було зазначено: “Пункт третій роз’яснити в тому сенсі, що драматичні п’єси, сцени і куплети малоруським нарiччям, які дозволені до вистав за попередніх часів драматичною цензурою і які можуть бути знову дозволені Головним управлінням у справах друку, можуть виконуватись на сцені, однак з особливого на те кожного разу дозволу генерал-губернаторів, а в місцевостях, не підпорядкованих генерал-губернаторам, – з дозволу губернаторів, і що дозвіл на друкування малоруським нарiччям текстів до музичних нот, за умови загально прийняття того російського правопису, надається Головному управлінню в справах друку”. Окремо застерігалось: “Зовсім улаштування спеціально малоросійського театру і формування труп для виконання п’єс і сцен виключно на малоруському нарiччі”» [7, 272–273]. Відповідно П. Рулін розділив становище українського театру кінця XIX століття на два періоди: «В цьому театрі позначити можна

власне два періоди: 1) театр “дилетантський” – кріпацький, аматорський, та той професійний, в якому були українські вистави більш-менш поодинокими винятками; 2) театр професійний з 1881 року, коли дозволено було вистави українською мовою» [8, 220–221].

Утиски української мови й культури не могли стримати загальнотеатральний процес, який був викарбуваний у підсвідомості української інтелігенції, що призвело до створення перших українськомовних театральних труп, таких як: трупа Г. Ашкаренка, М. Кропивницького, М. Садовського та М. Старицького, які, незважаючи на всі перепони, продовжували формувати український театр. Д. Антонович зазначав: «Дозвіл заснувати українську трупу безпосередньо спричинився до того, що з початком 80-х років Кропивницький міг заснувати самостійний український театр, провід якого в короткі часі перебрав, Старицький, видатний режисер старої школи, з великим мальовничим хистом у своїх постановках» [1, 8–9]. Їхнім прагненням було відновлення української культури, її автентичності, багатогранності, фольклору та цілісної структури народного світогляду. Почалось формування театральних структур, покази вистав українських драматургів та загальноукраїнське відродження театального мистецтва. На початку театр мав досить провінційну організацію та після об’єднання зусиль таких визначних діячів українського театру, як М. Кропивницький, М. Садовський, М. Старицький, П. Саксаганський, І. Карпенко-Карий та М. Садовська, вектор розвитку українського театру змінився і набув нову назву – театр корифеїв. Як зазначають дослідники українського театру, художньою вершиною в Наддніпрянській Україні початку XX ст. стала творча робота останньої об’єднаної трупи корифеїв, утвореної 1900 р., що отримала назву «Малоруська трупа Марка Лукича Кропивницького під урядом Миколи Карповича Садовського і Опанаса Карповича Саксаганського при участі Марії Костянтинівни Заньковецької» [5, 21].

Українці сприймали постановки цієї трупи із шаленим ентузіазмом. Цей факт ґрунтується на цілому комплексі причин, що стосуються всіх видів художнього голоду країни, який виник на підставі заборони всього українського. Він народив небачений інтерес суспільства до театру, необхідність на новому рівні осмислити фольклорні традиції свого народу. Новітня українська драма мала ефект проникнення в цілісну структуру народного

світогляду, етичних та естетичних понять, спроби повторити сам механізм появи фольклорних художніх форм в українському театрі. Тому глядачів вражали наснажені ідеєю українського патріотизму вистави. Трупа мала шалений попит у Києві, Житомирі, Одесі, Єлисаветграді та багатьох інших українських містах.

Сплеск театральної української популяризації був пов'язаний з тим, що російські театри не відповідали потребам українських глядачів сповна. Люди прагнули бачити відображення свого життя, світосприйняття та бачення, а не російського. І попри всі пострадянські та імперські постулати про «один народ», навіть у театральному віддзеркаленні можна було прослідкувати прагнення людей до відокремлення від тоталітарного режиму Російської імперії.

Д. Антонович писав: «Дореволюційна сторінка формування українського театру була надзвичайно різнобарвною. По підрахунку деяких артистичних бюро, кількість театральних українських труп доходила до 74» [1, 9]. Аналізуючи діяльність дореволюційного театру, можемо простежити закономірність розвитку таких театральних колективів, як трупа «Руської Бесіди» в Галичині, а найбільш відомими перед війною на теренах тогочасної України були трупи Садовського, Саксаганського, Старицького, Кропивницького, Гайдамаки, Сабініна, Деркача, Василенка, Сулова, Суходольського, Колесниченка, Сагатовського й багатьох інших, діяльність яких успішно продовжувалась і не зупинялась навіть після смерті таких визначних діячів української сцени, як: Старицький, Кропивницький, Карпенко-Карий, Загорський, Позняченко. Не викликала кризи в театральній справі і незначна кількість творів української драми. Корифеї українського театру взяли на себе місію наповнити театри вітчизняними драматичними творами. На українських сценах почали з'являтися постановки «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Сватання на Гончарівці», «Шельменко-денщик», «Щира любов» Г. Квітки-Основ'яненка, «Кум-мірошник» Д. Дмитренка, «Гаркуша» О. Стороженка, «Дай серцеві волю, заведе у неволю», «Невольник» М. Кропивницького, «За Немань іду», «Не ходи, Грицю, на вечорниці» В. Александрова та ін.

Постановка українськомовних сучасних п'єс була нагальною проблемою, адже зголоднілі глядачі жадали бачити на сцені постановки саме «малоросійською» мовою, на

що вказують спогади тогочасних театральних діячів. М. Кропивницький згадував: «Що коїлося в Кременчуку, коли наліпили афішу “Наталка Полтавка” і “Кум-мірошник”, трудно переказать. Не фаєтони, не карети загальмували під'їзд, а фургоони та ковані повозки козаків полтавських. Пішли биткові збори. Поліцмейстер Филонов, стоячи біля театру, застеріг: “Если такое столпотворение будет долго продолжаться, придется донести губернатору!..” – “Навіщо?” – спитав я. Він нічого не відповів» [6,117]. «Перша вистава була цілковитий, загальний триумф, – писав у своїх спогадах М. Садовський. – Я вже не кажу про Марка, якого зустріла публіка бурєю оплесків і галасом таким, що весь театр трусився, немовби от-от розвалиться, але кожний номер пісні треба було співати по кілька разів. В кінці спектаклю після танцю Петра й Наталки вітання перейшли в овацію [...] Хустки в ложах маяли, гомін стояв невимовний, танець довелося повторювати тричі [...]. Так прогнала трупа місяць в Кременчуці, і слава про її успіх почала ширитися не тільки по всій Полтавщині, але навіть вітром перенеслась до Харківщини, до Київщини [...]» [9, 6].

Відома українська письменниця і публіцист, критик, донька М. Старицького Л. Старицька-Черняхівська була очевидцею цих вистав, й у своїй книзі «Двадцять п'ять років українського театру (Спогади і думки)» так писала про ті вистави: «Це був перший промінь сонця після довгої ночі; перший подих весни по безнадійній зимі. Мрії, надії, все збудив він, рідний театр. Громадяни, письменники, артисти – всі згуртувалися коло нього. Публіка заливала залу, стояла хмарою коло каси, а в театрі панував той захват, якого вже не зазнати теперішнім артистам повік! То був захват першої весни...» [10, 281]. Ці спогади дають чітке пояснення, чому український театр наприкінці XIX століття набув такого розмаху. Але постановка саме українських драматургів була також вигідна з матеріального погляду для театральних труп. Українські глядачі холодно сприймали російськомовні постановки. За згадками М. Кропивницького, театральна трупа Г. Ашкаренка мала «злиденні заробітки на московським репертуарі» і просила надати дозвіл для постановки саме українського репертуару. У проханні йшлося: «Дозволити зіграти хоч скількись українських спектаклів, щоб зарятуватись від неминучого голодування» [5, 117]. Таку саму проблему мали й інші трупи: харківський антрепренер П. Медведєв, трупа російського антрепренера С. Іваненка,

мандрівні трупи братів О. Василенка та М. Василенка й ін. Вони акумулювали свої сили, і десятки вимушено російських труп з новим піднесенням розпочали роботу над постановкою українського репертуару. Український театр став на шлях відродження та українізації.

Популярність українського театру тих років була настільки великою, що дійшла до царського двору. Під час гастролей трупи М. Кропивницького в Санкт-Петербурзі вистави театру відвідав сам Олександр III і навіть у перерві запросив провідних акторів до царської ложі. Успіх вистав був неймовірним, і вперше в Маріїнському театрі українська провінційна трупа дала виставу для царя і його родини. І хоча російська імпералістична влада не дала жодних привілеїв «малоруському» театру (адже страх, що Україна буде мати незалежність, переслідувала російських можновладців весь час поневолення українського народу), натомість російська культурна еліта дуже позитивно та навіть схвально сприйняла постановки української трупи. Відслідковуючи рецензії, статті та тогочасні газети, можемо знайти багато позитивних, схвальних і фахових оцінок роботи трупи М. Кропивницького. Та все ж деякі відгуки свідчать, що ставлення російського народу до українського не далеко відійшло від сьогоднішніх російських наративів. Багато театральних критиків ставились до такого явища, як «український театр» зверхньо й досить неоднозначно. Прикладом можуть бути стаття 1886 року під назвою «Хохлацкий театр» театрального критика К. Кандіда [6] та ціла збірка рецензій на вистави відомого російського публіциста й театрального критика О. Суворіна під назвою «Хохлы и хохлушки» [11].

Все це підштовхувало український театр до самостійності, незалежності від царського гніту. Описати настрої української театральної спільноти початку ХХ століття можна спогадом М. Садовського: «Живе ще слово українське, що не задавили його ні Петрові батоги, коли він благородними кістками козацтва позасипав болота, на яких збудував свою столицю, ні Катерина на ретязі, якими вона повила волю України, ні навіть благородний, високо-гуманний закон 1876 року царя-освободителя не задавив святого слова 40-мільйонного народу: воно знову оживає і сміється знову» [9, 18].

Новий виток розвитку українського театру настав разом із революцією 1917 року, яка призвела до повалення монархічної влади та розвалу Російської імперії. Ця революція

пробудила всі народи, які багато років перебували під російським гнітом. Цей період став фундаментальним для українського національного руху та відкрив нові можливості для його діяльності.

Висновки. Культурно-історичні передумови створення нового українського театру здебільшого пов'язані із суспільно-політичною ситуацією, в якій перебувала українська нація в період боротьби за незалежність кінця ХІХ – початку ХХ століть. Відповідно до досліджень українських театрознавців, зроблено висновок, що передумовами створення нового українського театру були зміни політичного становища щодо України наприкінці ХІХ століття, а саме політика реформ 1860–1870 років: скасування кріпосного права, судова, реформа, земська та міська реформи, репресії щодо українського народу, зокрема щодо української культури. Утиски української мови й культури не могли стримати розвиток загальнотеатрального процесу, що зумовило створення перших україномовних театральних труп, як-от: трупа Г. Ашкаренка, М. Кропивницького, М. Садовського та М. Старицького, які стали фундаментом для формування нового українського театру.

Література

1. Антонович Д. Український театр : конспективний історичний нарис. Прага; Берлін : Нова Україна; 1923. 14 с.
2. Український театр. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Український_театр (дата звернення: 30.09.2021).
3. Гринишина М. О. Театральна культура рубежу ХІХ–ХХ століть: Реалізм. Дискурс. Київ : Фенікс, 2013. 346 с.
4. Історія українського театру : у 3 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; редкол.: Г. А. Скрипник (гол. ред.) та ін. Київ, 2017. Т. 1: Від витоків до ХХ століття / редкол. тому: І. Юдкін (відп. ред.), 2017. 668 с.
5. Кропивницький М. Твори : в 6 т. (вступ. ст. І. Пільгук). Київ : Держлітвидав УРСР, 1958–1960. Т. 1. Київ, 1958. Т. 6. 573 с., іл.
6. Новости и биржевая газета / ред. О. К. Нотович. Санкт-Петербург, 1886. № 101, 16 ноябрь.
7. Пилипчук Р. Історія українського театру (від витоків до кінця ХІХ ст.) / О. Клековкін (передмова) ; НВП «Видавництво» «Наукова думка» НАН України ; Львівський національний університет ім. І. Франка, кафедра театрознавства та акторської майстерності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 356 с., 32 с., іл.
8. Рулін П. Студії з історії українського театру (1917–1924). Київ : ЗІФВ УАН. Т. IV, 1925. 22 с.

9. Садовський М. Мої театральні згадки, 1881–1917. Харків: Держ. вид-во України, 1930. 120 с.

10. Старицька-Черняхівська Л. Двадцять п'ять років українського театру (спогади і думки). *Україна*. 1907. Ч. 11–12. 281 с.

11. Суворин А. Хохлы и хохлушки. Санкт-Петербург: Типография А. С. Суворина. Эртелевъ, 1907. 125 с.

References

1. Antonovych, D. (1923). Ukrainian theater: a concise historical essay. Prague; Berlin: New Ukraine, 14 [in Ukrainian].

2. Relations with the Ukrainian national movement. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].

3. Hrynyshyn, M. O. (2013). Theatrical culture of the turn of the 19th–20th centuries: Realism. Discourse. Kyiv: Phoenix, 346 [in Ukrainian].

4. Skrypnyk G. A. and others (ed.). (2017). History of Ukrainian theater: in 3 vol. / NAS of Ukraine, IMFE named after M. T. Rylskyi. Kyiv, 1: From the origins to the 20th century / editor. vol.: I. Yudkin (rep. ed.), 668 [in Ukrainian].

5. Kropyvnytskyi, M. (1958–1960). Works: in 6 vol. (introductory article by I. Pilguk). Kyiv.

Derzhlitvydag of the Ukrainian SSR. Vol. 1. Kyiv, 1958. Vol. 6, 573 [in Ukrainian].

6. Notovych, O. K. (ed.). (1886). News and exchange newspaper. St. Petersburg, 101, November 16 [in Russian].

7. Pylypchuk, R. (2019). History of the Ukrainian theater (from its origins to the end of the 19th century) by R. Pylypchuk; O. Klekovkin (foreword); NPP "Publishing" "Scientific thought" NAS of Ukraine"; Ivan Franko National University of Lviv, Department of Theater Studies and Acting. Lviv: LNU Publishing House named after Ivan Franko, 356 [in Ukrainian].

8. Rulin, P. (1925). Studies on the history of Ukrainian theater (1917–1924). Kyiv, ZIFV UAN, IV, 22 [in Ukrainian].

9. Sadovskiy, M. (1930). My theater memories, 1881–1917. Kharkiv: State edition of Ukraine, 120 [in Ukrainian].

10. Starytska-Chernyakhivska, L. (1907). Twenty-five years of Ukrainian theater (Memories and thoughts). Ukraine, 11–12, 281 [in Ukrainian].

11. Suvorin, A. (1907). Khokhly and Khokhlushki. St. Petersburg: Printing house A. S. Severity Ertelev, 125 [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 12.10.2022
Отримано після доопрацювання 14.11.2022
Прийнято до друку 23.11.2022*